

УДК 821.161.2+930.253:027.54(477-25)НБУВ

*Ірина Григорівна Кіржаєва,  
молодший науковий співробітник  
відділу археографії  
Інституту архівознавства  
Національної бібліотеки України  
імені В. І. Вернадського  
e-mail: irkir@ukr.net*

**ВЗАЄМОВІДНОСИНИ АКАДЕМІКА О. І. БРОДСЬКОГО З  
УКРАЇНСЬКИМИ ПИСЬМЕННИКАМИ  
ТА ХУДОЖНЯ КОЛЕКЦІЯ РОДИНИ БРОДСЬКИХ  
(ЗА ДОКУМЕНТАМИ ІНСТИТУТУ АРХІВОЗНАВСТВА НБУВ)**

Проаналізовано комплекс документів, зокрема записники вченого, листування з письменниками та музейними співробітниками, вітальні телеграми, фотознімки та інші матеріали з особового архівного фонду академіка НАН України О. І. Бродського, що зберігається в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ці джерела розкривають взаємини академіка О. І. Бродського з письменниками-сучасниками та надають інформацію про склад мистецької збірки родини Бродських.

*Ключові слова:* Олександр Ілліч Бродський, художня колекція Бродських, Микола Платонович Бажан, Натан Самійлович Рибак, Володимир Леонтійович Кисельов, Інститут фізичної хімії АН УРСР, Державний музей російського мистецтва в Києві, Інститут архівознавства НБУВ.

О. І. Бродський – учений зі світовим ім'ям, яскравий представник еліти української науки. З цієї причини більшість публікацій про нього висвітлює вагомий внесок вченого в українську науку. Проте академік був усебічно обдарованим і в інших проявах людського життя, чому до сьогодні ще не було присвячено наукових студій. До того ж, документальна база для цього існує, і було б шкода не скористатися її ресурсом і не висвітлити постать О. І. Бродського як інтелектуально непересічної особистості. Поштовхом до цієї публікації став також інтерес низки фахівців до дослідження приватної мистецької колекції родини Бродських, яка зберігається нині у фондах київських музеїв. Представлена стаття присвячена взаєминам академіка НАН України О. І. Бродського зі своїми сучасниками-літераторами та складу мистецької збірки родини Бродських. Обидві теми взаємопов'язані, адже розкривають, хоча б і частково, внутрішній світ вченого, його вчодобання. Стаття не претендує на всеосяжне розкриття заявлених тем. Її мета –

© І. Г. Кіржаєва, 2018

навести факти з життя О. І. Бродського, які висвітлюють документи його особового фонду, що зберігається в Інституті архівознавства НБУВ.

Заслугою українського вченого Олександра Ілліча Бродського стало отримання вперше в СРСР зразків важкої води (1934), важкого кисню (1937), важкого азоту (1949). Ці відкриття принесли йому світове визнання, стали вагомим підставою для його обрання академіком АН УРСР (1939). Науковець виявив себе також талановитим керівником, очолюючи протягом 1939–1969 рр. Інститут фізичної хімії АН УРСР. Свій науковий досвід О. І. Бродський передавав студентам, викладаючи в багатьох вищих навчальних закладах, та фахівцям з фізико-хімії, створивши власну наукову школу. Ерудований учений був також обізнаним у суміжних із фізичною хімією наукових галузях.

Обдарована людина зазвичай має багато талантів. Гарне виховання в родині, прекрасна освіта, особиста допитливість сприяли розвитку його таланту відчувати й розуміти музику, літературу, образотворче мистецтво. Домашній кабінет О. І. Бродського прикрашали невеликі бюсти славетного хіміка Д. Менделєєва та видатного поета О. Пушкіна, що ототожнювали «корисне і прекрасне», його фах і захоплення. Прикметно, що після смерті академіка його дружина Віра Савеліївна Бродська-Шереметьєва передала ці речі до меморіальної кімнати академіка в Інституті фізичної хімії АН УРСР. За спогадами колег, творчість Олександра Пушкіна О. І. Бродський знав досконало і міг безупинно цитувати напам'ять його вірші.

Серед документів особового фонду є тека з газетними вирізками публікацій про літературу і мистецтво [1], сформована самим ученим. Частина матеріалів з цієї теки – із французьких газет, які виписував О. І. Бродський, оскільки вільно володів мовою. Добірка свідчить, що він цікавився передусім публікаціями про О. Пушкіна, А. Чехова, Гомера, І. Еренбурга, Ф. Шаляпіна, Ч. Чапліна та ін. У своєму напруженому денному розпорядку Олександр Ілліч обов'язково виділяв годину–півтори для гри на фортепіано. Про його музичні вподобання розповідає картотека зібраних ним же платівок [2]. Картотека налічує 212 карток, що були написані академіком власноруч. Ознайомлення з ними підтверджує, що основу колекції складала класика у виконанні кращих світових музикантів і співаків того часу.

Кандидат хімічних наук Лідія Гордієнко, яка замолоду працювала під керівництвом О. І. Бродського в Інституті фізичної хімії АН УРСР, згадувала, що затримуватися в лабораторіях інституту до пізньої години було традицією серед її колег. Та одного разу о десятій вечора їх «розігнав» Олександр Ілліч, бо, за його словами, якщо вони не будуть цікаво відпочивати, то з науковців перетворяться на ремісників. І це, напевно, було життєвим кредо самого О. І. Бродського.

А ще вчений був власником творів художнього мистецтва, театралом, мандрівником, розводив троянди на своїй дачі, мав широке коло спілкування, яке складали і «фізики», і «лірики». Серед останніх – відомі письменники. Інтелектуальність і всебічна освіченість О. І. Бродського приваблювала до нього літераторів, які отримували задоволення від спілкування з ним і зважали на його думку та погляди на сучасну літературу.

Серед зібраних у фонді фото є знімок, датований приблизно 1946–1950 рр., на якому фізико-хімік Олександр Ілліч Бродський та поет Микола Платонович Бажан невимушено спілкуються на тлі цигаркового диму [3]. Телефонний номер Миколи Платоновича та його дружини Ніни Володимирівни знаходимо в адресній книжці О. І. Бродського, що дозволяє припустити наявність неформального спілкування між родинами [4]. Контакти між ними мали місце і на офіційному рівні. Як голова редакції Української радянської енциклопедії академік М. П. Бажан у 1969 р. привітав академіка О. І. Бродського з присвоєнням почесного звання Героя Соціалістичної Праці [5]. З цією ж подією Олександра Ілліча тепло поздоровив письменник і драматург О. Є. Корнійчук [6].

Записники О. І. Бродського свідчать, що поміж численних колег, друзів та знайомих були й літератори. Поряд з цими іменами названо, зазвичай, імена їхніх дружин: академік, поет Максим Тадейович Рильський та Олена Миколаївна [7], письменник Олександр Євдокимович Корнійчук та Ванда Львівна Василевська [8], письменник Натан Самійлович Рибак та Євгенія Євдокимівна [9], поет Павло Григорович Тичина [10].

На імена письменників натрапляємо в кореспонденції О. І. Бродського. Прозаїк Н. С. Рибак (до речі, хімік за освітою) 2 лютого 1966 р. надіслав на домашню адресу вченого такого листа:

*«Дорогий Олександр Ілліч!*

*Вельми прошу Вас прочитати мій роман «Солдати без мундирів» – заключну частину трилогії. Першу та другу частину Ви читали та дуже мені допомогли, за що я Вам завжди вдячний.*

*Розумію, що прохання моє обтяжливе. Проте сподіваюсь на Ваше добре серце.*

*Ми були б дуже раді, якщо б Ви та Віра Савеліївна побували у нас. У який день на цьому тижні це для Вас зручно?*

*Ваш Натан Рибак» [11].*

З листа зрозуміло, що стосунки між цими людьми були щирими та тривалими.

Привертає увагу чернетка листа на іменному папері О. І. Бродського до письменника Володимира Леонтійовича Кисельова. Для багатьох нині це прізвище невідоме, хоча, як з'ясувалося, свого часу він був досить

популярним київським письменником і журналістом, до того ж – товаришем письменника і дисидента Віктора Платоновича Некрасова. Творчість В. Л. Кисельова припадає на 1941-й – 1990-ті роки. Лист О. І. Бродського до нього – без кінцівки і дати, але можна припустити, що він написаний не раніше 1964 р. Чи був він відправлений? Виходячи зі змісту та відомої багатом шляхетності автора листа, вважаємо, що так. Олександр Ілліч просить вибачення у свого адресата за те, що не відповів одразу, як отримав книгу, виправдовуючись, що хотів спочатку прочитати її. Зміст роману, за словами вченого, захопив його і розбурхав дитячі спогади, суголосні відчуттям головного героя: «Не знаю, як Вам це вдалось, але Ваша книга не тільки нагадала мені своє дитинство, а якось дивно перенесла в той світ, і я ловив себе на тому, що починаю відчувати себе і сприймати навколишнє з точки зору хлопчика, яким я себе ще трохи пам'ятаю. Вірогідно, немає більшої похвали письменнику, ніж можливість сказати про те, що йому вдалося так повернути мислення свого читача. Здається, Толстой визначив мистецтво, як вміння передавати іншим свої відчуття так, щоб ці інші за своїми відчуттями перетворювалися у художника. Це дуже далеко від того, що писав Толстой, але, наскільки я пам'ятаю, – схоже за змістом. З цієї точки зору, Ви – великий художник, і тим паче примітно, що відчуття, які передаються, у Вас не сьогоднішні, а теж – пам'ять далекого минулого.

Зрозуміло, що «хімічний ухил» ще ближче привів мене до такого сприйняття Вашої чудової книги. Адже саме у віці Ваших героїв і дуже схожим чином я почав зі шкільними 2–3 товаришами свою хімічну спеціалізацію.

Я не дуже розуміюся на літературі (хоча не мислю життя без неї), але все ж таки зумів оцінити, з якою тонкістю, іноді натяками, Ви змальовуєте переживання своєї дівчинки. Вірогідно, багато що з цього вислизне від занадто покvapливого читача, і тим більше Вам честі, що Ви утримались від «розжовування» таких натяків, які, треба думати, для Вас як автора дорогі. Це зараз рідко зустрінеш, навіть – ніколи...» [12].

Так делікатно і щиро О. І. Бродський висловлював свою схвальну думку про книгу В. Л. Кисельова. Назва твору не згадувалася в листі, але, зважаючи на наведені фрагменти сюжету, можемо припустити, що йшлося про роман «Дівчинка і птахоліт», який було видано в 1966 р. Згодом цей роман перекладали українською, польською, чеською, німецькою та японською мовами. А в 1968 р. за мотивами твору зняли фільм «Перехідний вік». Отже, Олександр Ілліч мав рацію, позитивно оцінюючи роман В. Л. Кисельова.

Звичайно, спілкування О. І. Бродського з письменниками та поетами було і ширшим, і глибшим, але ці факти, що засвідчують архівні документи, ще чекають на оприлюднення і свого дослідника.

З документів, переданих до особового фонду вченого після смерті дружини О. І. Бродського Віри Савеліївни, дізнаємося, що вони були власниками неабиякої мистецької колекції. Створенню збірки, припускаємо, сприяло те, що дружина О. І. Бродського походила зі шляхетної родини Шереметьєвих. Повноцінної інформації про склад колекції, на жаль, ми не маємо. Але в архівних документах є відомості, що до Бродських неодноразово зверталися відомі музеї Києва, Москви, Ленінграда з проханням надати для експонування на тимчасових виставках певні живописні та графічні роботи з їхньої колекції.

Так, у 1959 р. Бродські передали для експонування в Державній Третьяковській галереї в Москві роботу французького художника Жана-Луї Вуаля «Портрет невідомої» (1779 р.) [13]. В акті з цієї галереї, який фіксує факт передавання, зазначено, що це олійний живопис, картина має овальну форму. Державний російський музей у Ленінграді 15 вересня 1960 р. повідомляв, що картину художника Федора Степановича Рокотова «Портрет пані в блакитному», що належить Бродським, було відправлено в складі експонатів виставки до Державного музею російського мистецтва в Києві [14]. А 25 січня 1961 р. директор київського музею щиро дякував власникам за надання цієї картини на виставку полотен художника Ф. С. Рокотова [15].

У фонді вченого представлено неанотований чорно-білий фотознімок жіночого портрета овальної форми [16]. Припускаємо, що він міг належати пензлю згаданих Жана-Луї Вуаля або Ф. С. Рокотова. Проте, слід зазначити, що авторство обох живописців у документах піддавалося сумніву і позначене знаком питання.

Серед архівних документів є також лист до Бродських з подякою від директора Державного музею російського мистецтва в Києві Ольги Михайлівни Малашенко за надання ними на виставку графіки художника Бориса Михайловича Кустодієва [17]. Лист не датовано, але, беручи до уваги два акти цього музею від 11 травня та 26 серпня 1960 р. про отримання та повернення двох акварельних робіт Б. М. Кустодієва – «Булочник» та «Візник» – власникам [18], можна припустити, що й лист О. М. Малашенко написано саме в цей період.

Стосунки родини Бродських з київським музеєм мали тривалий характер: 11 грудня 1961 р. О. М. Малашенко висловлювала подяку Бродським за надання для експонування на виставці творів художника Костянтина Олексійовича Коровіна [19].

Вірогідно, родинна колекція Бродських не обмежувалася творами митців, чії прізвища згадано вище, проте навіть названі нами прізвища справляють враження.

У щоденному побуті О. І. Бродського оточували гарні та вишукані речі. Це засвідчує, зокрема, фото, на якому бачимо Олександра Ілліча та Віру Савеліївну з родичами і друзями за святково сервірованим столом в їхній квартирі на вул. Рейтарській. На звороті фотокартки напис: «Київ, 10.6.58» [20]. Цікаво, що дата знімка майже співпадає з днем народження вченого – 7 червня, і, можливо, саме з приводу його 63-річчя і відбулося це зібрання. В інтер'єрі кімнати – великі вікна з французькими шторами, у кутку – шафа-гірка, де можна розгледіти вишуканий антикварний посуд і вази. Над шафою – ікона Богородиці з немовлям у художньому оздобленні. І це, зазначимо, в атеїстичні 1950-ті роки.

Таким чином, один із найвідоміших українських учених О. І. Бродський, автор наукових відкриттів, був водночас творцем неперевершеного «особистого простору», насиченого музикою, мистецтвом, літературою, надихаючи таким стилем життя і своїх молодих колег. Найцінніше, що не лише в наукових, а й у мистецьких колах академік користувався повагою, мав авторитет і славу доброго порадника і щирого інтелігентного критика.

#### Список використаних джерел

1. Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ). Ф. 7. Оп. 7. Спр. 22. 20 арк.
2. Там само. Спр. 218. 212 арк.
3. Там само. Оп. 6. Спр. 18. Арк. 1.
4. Там само. Оп. 2. Спр. 56. Арк. 59.
5. Там само. Спр. 32. Арк. 10.
6. Там само. Спр. 33. Арк. 59.
7. Там само. Спр. 56. Арк. 61зв.
8. Там само. Спр. 9. Арк. 102зв.
9. Там само. Арк. 104зв.
10. Там само. Арк. 106.
11. Там само. Ф. 7. Оп. 4. Спр. 423. Арк. 1.
12. Там само. Спр. 81. Арк. 1.
13. Там само. Оп. 2. Спр. 9. Арк. 139.
14. Там само. Арк. 142.
15. Там само. Арк. 143.
16. Там само. Арк. 136.
17. Там само. Арк. 137.
18. Там само. Арк. 138, 140.
19. Там само. Арк. 141.
20. Там само. Оп. 6. Спр. 59. Арк. 1.

---

**References**

1. Fund 7, Inventory 7, Unit 22, Leafs 1–20. Institute of Archival Studies of VNLU, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
2. Fund 7, Inventory 7, Unit 218, Leafs 1–212. Institute of Archival Studies of VNLU, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
3. Fund 7, Inventory 6, Unit 18, Leaf 1. Institute of Archival Studies of VNLU, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
4. Fund 7, Inventory 2, Unit 56, Leaf 59. Institute of Archival Studies of VNLU, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
5. Fund 7, Inventory 2, Unit 32, Leaf 10. Institute of Archival Studies of VNLU, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
6. Fund 7, Inventory 2, Unit 33, Leaf 59. Institute of Archival Studies of VNLU, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
7. Fund 7, Inventory 2, Unit 56, Leaf 61. Institute of Archival Studies of VNLU, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
8. Fund 7, Inventory 2, Unit 9, Leaf 102. Institute of Archival Studies of VNLU, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
9. Fund 7, Inventory 2, Unit 9, Leaf 104. Institute of Archival Studies of VNLU, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
10. Fund 7, Inventory 2, Unit 9, Leaf 106. Institute of Archival Studies of VNLU, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
11. Fund 7, Inventory 4, Unit 423, Leaf 1. Institute of Archival Studies of VNLU, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
12. Fund 7, Inventory 4, Unit 81, Leaf 1. Institute of Archival Studies of VNLU, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
13. Fund 7, Inventory 2, Unit 9, Leaf 139. Institute of Archival Studies of VNLU, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
14. Fund 7, Inventory 2, Unit 9, Leaf 142. Institute of Archival Studies of VNLU, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
15. Fund 7, Inventory 2, Unit 9, Leaf 143. Institute of Archival Studies of VNLU, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
16. Fund 7, Inventory 2, Unit 9, Leaf 136. Institute of Archival Studies of VNLU, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
17. Fund 7, Inventory 2, Unit 9, Leaf 137. Institute of Archival Studies of VNLU, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
18. Fund 7, Inventory 2, Unit 9, Leafs 138, 140. Institute of Archival Studies of VNLU, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
19. Fund 7, Inventory 2, Unit 9, Leaf 141. Institute of Archival Studies of VNLU, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
20. Fund 7, Inventory 6, Unit 59, Leaf 1. Institute of Archival Studies of VNLU, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

---

**Iryna Hryhorivna Kirzhaieva,**  
*Junior Research Fellow of the Archeography Department,  
Institute of Archival Studies,  
Vernadsky National Library of Ukraine  
e-mail: irkir@ukr.net*

**Relationship of academician O. I. Brodsky with Ukrainian writers and Brodsky family's art collection (based on documents of the Institute of Archival Studies of VNLU)**

This article presents a research of a group of documents from the personal archival fund of academician of the National Academy of Sciences of Ukraine Oleksandr Illich Brodsky, which is deposited in the Institute of Archival Studies of Vernadsky National Library of Ukraine. The publication is based on the scientist's notebooks, his correspondence with writers and museum staff, greeting telegrams, photographs and other documents. These sources shed light on the scientist's relationship with his contemporary writers and give the idea of the composition of the Brodsky family's art collection. They give us reasons to say that the scientist's talents lay not only in the field of physical chemistry, which was his life work, but in creating a private artistic environment based on his personal taste, which was full of music, art, literature etc. Until now, this topic has not been a subject of scientific research. It would be a pity not to use the available documents and not to celebrate O. Brodsky as a real Renaissance man.

Brodsky's outstanding intellect and all-round education made him a magnet for writers, who loved to spend time with him, valued his opinions and views on the contemporary literature. These writers included Natan Rybak and Volodymyr Kyseliov.

O. Brodsky was a lover of both literature and fine arts. Together with his wife, they owned an artistic collection, which included paintings of the 18th century French artist Jean-Louis Voille, Russian artists Fyodor Rokotov, Konstantin Korovin, Boris Kustodiyev and others, which were of interest for famous art museums. The archival documents show that representatives of large museums often asked Brodsky to temporarily display works from his family collection in their halls. Thus, O. Brodsky, a representative of the Ukrainian scientific elite, was held in high esteem not only in scientific circles, but also among writers and artists.

*Key words:* Oleksandr Illich Brodsky, Brodsky family art collection, Mykola Platonovych Bazhan, Natan Rybak, Volodymyr Leontiiovych Kyseliov, Institute of Physical Chemistry of the Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic, State Museum of Russian Visual Art in Kyiv, Institute of Archival Studies of Vernadsky National Library of Ukraine.



**Ирина Григорьевна Киржаева,**

*младший научный сотрудник*

*отдела археографии Института архивоведения*

*Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского*

*e-mail: irkir@ukr.net*

**Взаимоотношения А. И. Бродского с украинскими писателями и художественная коллекция семьи Бродских (по документам Института архивоведения НБУВ)**

В данной статье представлен анализ группы документов из личного архивного фонда академика НАН Украины А. И. Бродского, который хранится в Институте архивоведения Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского. В публикации использованы записные книжки ученого, переписка с писателями и музейными сотрудниками, поздравительные телеграммы, фотоснимки и другие документы. Они раскрывают взаимоотношения академика А. И. Бродского с литераторами-современниками, а также дают информацию о составе художественной коллекции семьи Бродских. Проанализированные данные дают право сделать вывод, что ученый был одарен не только в своей специальности – физической химии, которая была основным делом его жизни, но и имел талант к созданию «личного пространства», насыщенного музыкой, искусством, литературой. До сегодняшнего дня эта тема еще не была освещена в научных исследованиях. И было бы неправильно не воспользоваться существующим документальным ресурсом и не вспомнить об А. И. Бродском как о ценителе искусства и литературы.

Интеллектуальность Александра Ильича Бродского привлекала к нему литераторов, которые получали удовольствие от общения с ним и считались с его мнением и взглядами на современную литературу. Среди них писатели Н. С. Рыбак и В. Л. Киселев.

А. И. Бродский и его супруга были владельцами художественной коллекции, в которой были представлены работы французского художника XVIII в. Жана-Луи Вуаля, русских живописцев Ф. С. Рокотова, К. А. Коровина, Б. М. Кустодиева и других. В архивных документах зафиксировано, что к Бродским нередко обращались представители известных музеев с предложениями о временном экспонировании работ из семейного собрания. А. И. Бродский – представитель элиты украинской науки, он пользовался авторитетом и уважением не только в научных кругах, но и в среде представителей искусства.

*Ключевые слова:* Александр Ильич Бродский, художественная коллекция Бродских, Николай Платонович Бажан, Натан Рыбак, Владимир Леонтьевич Киселев, Институт физической химии АН УССР, Государственный музей русского изобразительного искусства в Киеве, Институт архивоведения НБУВ.

*Статья подготовлена 28 березня 2018 року;  
подана до друку 26 квітня 2018 року.*